

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

Анотація. У статті досліджується поняття й процес управління банківськими ризиками, зокрема кредитним ризиком. Проаналізовано поняття банківського ризику, розглянута сутність кредитного ризику, визначені чинники, що його формують. Для побудови ефективної системи управління кредитним ризиком виділені типові недоліки існуючих систем та методи управління й нейтралізації кредитного ризику. Увага приділена сутності ризиків, що виникають при міжбанківському кредитуванні.

Ключові слова: банк, управління, ризик, кредит, кредитоспроможність, прибуток.

Вступ. Поняття банку органічно пов'язане з поняттям ризику, через те що банки виконують функцію перерозподілу ризиків фінансового ринку. Найскладніший і найважче прогнозований із фінансових ризиків кредитний. Його складність пояснюється великою кількістю факторів, що впливають на його формування.

Проблемою мінімізації кредитних ризиків занепокоєні посадові особи всієї банківської системи України, але шляхи вдосконалення системи управління кредитним ризиком висвітлені недостатньо. В останні роки функціонування банківської системи позначилось збільшенням обсягів неповернутих кредитів, що негативно відбилось на фінансовій стійкості більшості комерційних банків. Банкам необхідно розробити таку практику управління ризиком, яка б дозволила розв'язати цю проблему.

Теоретичні й практичні аспекти управління кредитними ризиками вивчалися вітчизняними та зарубіжними науковцями. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили українські вчені Л. О. Примостка, А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна, І. Волошин, а також російські автори: Е. А. Уткін, І. О. Спіцин, Е. С. Стоянова та інші.

Проте проблеми управління кредитним ризиком потребують подальших досліджень, особливо з урахуванням новітніх реалій української економіки. Все це обумовило вибір теми цієї статті.

Постановка завдання. Тема цієї роботи в умовах політичної та економічної нестабільності, коли ризики кредитування залишаються великими і спричиняють негативний вплив на всю діяльність банків, дуже актуальна. Тому мета роботи - визначення сутності кредитного ризику та ефективних методів управління ним.

Методологічною базою дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів дослідження. Зокрема, застосовано загальнонаукові методи пізнання, діалектичний підхід до визначення причинно-наслідкових зв'язків між явищами і процесами, що відбуваються в економічній та монетарній сферах; системний підхід до вивчення сутності кредитного ризику; історичні підходи, які сприяли реалізації концептуальної єдності дослідження. Для аналізу сучасного стану управління кредитним ризиком використовувались методи аналізу і синтезу, узагальнення, індукція і дедукція.

Результати. Банківський бізнес немислимий без ризику. Ризик присутній у будь-якій операції. Лише він може бути різних масштабів і по-різному компенсуватися. Тому для банківської діяльності важливе не уникнення ризику взагалі, а передбачення і зниження його до мінімального рівня. Перш ніж перейти до визначення одного з найнебезпечніших банківських ризиків – кредитного ризику, слід визначити саме поняття ризику.

Як вітчизняна, так і зарубіжна література приділяє багато уваги визначенню терміна «ризик». Найчастіше зустрічаються такі визначення ризику:

1. Імовірність виникнення збитків або недоотримання прибутку порівняно з прогнозним варіантом [7, с. 439].

2. Імовірність втрати частини своїх ресурсів, недоотримання прибутку або появи додаткових витрат внаслідок здійснення певної діяльності [9, с. 582].

3. Спосіб дій у неясній або в невизначеній ситуації [15, с. 85].

Для розуміння категорії «ризик» важливе значення має характеристика величини ризику. Її можна визначити як кількість грошей, яку можна втратити через участь у певному заході, або як суму збитків та доходів, зважених на ймовірність їх появи. Для кредитування величина ризику дорівнюватиме сумі кредиту, зваженій на ймовірність несприятливої події (невиконання умов кредитної угоди).

Під кредитним ризиком звичайно розуміють ризик невиконання позичальником початкових умов кредитної угоди, тобто неповернення (повністю або частково) основної суми боргу і процентів по ньому у встановлені договором строки [12, с. 150].

До визначення кредитного ризику можна підійти з різних сторін. По-перше, його можна визначити як імовірність отримання банком збитків від невиконання позичальником своїх фінансових зобов'язань [9, с. 583].

По-друге, кредитним ризиком можна назвати максимальну суму збитків та недоотриманих доходів, які виникають у результаті неповернення позичальником повністю або частково основної суми боргу та/або відсотків. Крім того, в теорії кредитного ризику науковці виділяють такі його види:

1. Кредитний ризик за конкретною угодою – імовірність отримання банком збитків від невиконання позичальником конкретної угоди.

2. Кредитний ризик за всім портфелем – це середньозважена величина ризиків за всіма угодами кредитного портфеля, де вагами виступають питомі ваги сум угод у загальній сумі кредитного портфеля [8, с. 85].

Ціль діяльності банку зводиться до отримання максимального прибутку при мінімально можливому ризикі. Залежно від стратегічних цілей діяльності банк, постійно здійснює збалансування відношення ризик-доходність з перевагою одного із критеріїв. При цьому банк може опинитись в одній із трьох «зон»:

1. Зона недостатньої доходності – банк відмовляється від надання ризикових кредитів, але при цьому не забезпечує мінімального доходу.

2. Зона невиправданого ризику – банк приймає заздалегідь неприйнятний ризик, у зв'язку з чим імовірність отримання запланованих високих доходів значно знижується.

3. Зона безпечного функціонування – банк забезпечує себе мінімальним необхідним доходом і приймає на себе доцільний ризик.

Завдання керівництва банку - зробити все можливе (зусиллями свого персоналу), щоб уникнути тривалого перебування в перших двох зонах, яке призводить до погіршення фінансового стану банку.

Кредитна діяльність банків дуже специфічна і визначається, насамперед, тими факторами, від яких залежить ступінь кредитного ризику.

Основні груп факторів:

1) ендогенні фактори, викликані помилковими діями самого банку;

2) екзогенні фактори, які, визначаючи фінансове становище позичальника, опосередковано впливають на кредитний ризик банку. Основна складова цієї групи - діловий ризик, з яким у процесі ведення справи зустрічаються позичальники. Цей ризик витікає з того, що компанія інколи не може завершити обіг своїх активів, що може бути пов'язано як із діяльністю компанії, так і з характером галузі. Загальний діловий ризик визначається як сума впливів кожного окремого фактора.

Кредитний ризик - основний ризик не тільки при кредитуванні банком населення та юридичних осіб, а й при міжбанківському кредитуванні. Він полягає в тому, що банк-позичальник може не виконати в обумовлений строк своїх зобов'язань через відсутність коштів. Специфіка цього ризику на ринку міжбанківського кредитування зумовлюється тим, що позичальники коштів самі є фінансово-кредитними установами і можуть використовувати придбані міжбанківські кредити для надання позичок своїм клієнтам. Таке розростання ланцюга кредитних взаємовідносин призводить до пропорційного збільшення кредитного ризику. За цих умов своєчасність погашення міжбанківської заборгованості починає залежати від низки факторів, зокрема від кредитної політики банку-позичальника, ступеня диверсифікації активів, фінансового стану його клієнтів тощо.

Ринок міжбанківського кредитування дає змогу банкам-кредиторам диверсифікувати кредитний ризик, тобто розміщувати вільні ресурси в декількох банках-позичальниках. Це потребує ретельного моніторингу фінансового стану банків-контрагентів.

Основні важелі управління кредитним ризиком лежать у сфері внутрішньої політики банку. У зв'язку з цим необхідно зосередити увагу на необхідності розробки на рівні кожного комерційного банку різних методик комплексної оцінки рівня кредитного ризику і його максимальної мінімізації в умовах економічної кризи.

Для того щоб ризик-менеджмент став результативним інструментом, в банку повинна існувати ефективна система управління кредитними ризиками, яка має вирішувати такі завдання:

1. Формування характеристики стану позичальника (рейтинг позичальника і ймовірність дефолту).
2. Зменшення частки проблемних кредитів.
3. Обґрунтованість умов угод і прийнятих рішень про кредитування.
4. Збільшення конкурентних переваг за рахунок підвищення якості кредитного портфеля.
5. Можливість постійного контролю за станом портфеля.
6. Збільшення дисципліни й скорочення тимчасових витрат за рахунок стандартизації та автоматизації.
7. Можливість для постійного моніторингу і своєчасної реакції на проблеми, що виникають у клієнта [19].

Банки дуже часто не мають у своєму розпорядженні надійно розробленої системи управління кредитним ризиком. Серед недоліків, які найчастіше зустрічаються, можна відзначити такі:

- 1) відсутність письмово зафіксованого у вигляді документа викладу політики;
- 2) відсутність обмежень відносно концентрації портфеля;
- 3) зайва централізація або децентралізація кредитного керівництва;
- 4) недостатній аналіз галузі, що кредитується;
- 5) поверхневий фінансовий аналіз позичальників;
- 6) завищена вартість застави;
- 7) недостатньо часті контакти з клієнтом;
- 8) недостатні перевірки і відсутність збалансованості в процесі кредитування;
- 9) відсутність контролю над позиками;
- 10) нездатність до збільшення вартості застави в міру погіршення якості кредитів;
- 11) недостатній контроль за документуванням позик;
- 12) надмірне використання позикових коштів;
- 13) неповна кредитна документація;

14) відсутність класифікації активів і стандартів при формуванні резервів на покриття збитків по кредитах;

15) невміння ефективно контролювати й аудитувати кредитний процес.

Таким чином, для того щоб побудувати ефективну систему управління кредитним ризиком, необхідно ліквідувати ці недоліки й використовувати такі методи управління та нейтралізації кредитного ризику:

1. Оцінка кредитоспроможності (профілактика, запобігання ризику) в напрямках: позичальник, середовище (галузь, конкуренти), проект.

Кредитні працівники зазвичай віддають перевагу саме цьому методу, оскільки він дозволяє усунути практично повністю всі можливі втрати, пов'язані з неповерненням кредиту. До визначення кредитоспроможності позичальника існує безліч різних підходів. Проте останнім часом усе більшого поширення набуває метод, заснований на бальній оцінці позикоотримувача. Цей метод передбачає розробку спеціальних шкал для визначення рейтингу клієнта. Набагато частіше необхідно здійснювати так званий експрес-аналіз, за допомогою якого банку стає відомо поточний фінансовий стан клієнта.

Через те що основною причиною кредитного ризику є дефолт позичальника – неповернення або прострочення основної суми боргу або відсотків, тому один із найважливіших компонентів системи управління кредитними ризиками – рейтингування позичальників і визначення ймовірності дефолту. Для побудови системи рейтингування необхідно:

1) виділити основні цільові галузеві сектори, в першу чергу, основні типи клієнтів, які перебувають у портфелі банку і з якими працює банк відповідно до реалізованої кредитної політики, де кожний із виділених секторів вимагає окремого розгляду й спеціального налаштування рейтингової системи;

2) для кожного цільового галузевого сектора виділити основні ризик-домінуючі фактори – вони можуть бути як кількісними (фінансові показники), так і якісними, що відображають експертну думку;

3) накопичити дані для оцінки показників – для збору даних слід вибрати не менше 50 клієнтів, які відносяться до розглянутої цільової галузевої групи, і зібрати для них визначені показники за кілька останніх років;

4) сформулювати межі прийняття рішень;

5) визначити ваги показників;

6) зробити верифікацію рейтингового бала;

7) здійснити калібрування рейтингового бала, встановити відповідності між рейтинговим балом та ймовірністю дефолту.

При розробці кожним банком такої системи буде легше прийняти правильне рішення щодо видачі позики.

2. Лімітування повноважень ухвалення кредитного рішення залежно від розміру кредиту і величини потенційного ризику.

Цей метод також один із найефективніших. Використання його покликано обмежити максимальний обсяг ризиків, що приймаються, для різних рівнів прийняття рішень з метою оптимізації співвідношення «ризик-дохідність».

Кожен із банків повинен використовувати цей метод, але не забувати, що обов'язкова умова проведення операції - публічний захист проекту на Кредитному комітеті за умови, що за рішення проголосувала більшість.

3. Дотримання банками обов'язкових економічних нормативів.

4. Страхування кредитів шляхом формування резервів та страхування відповідальності позичальника або кредитного ризику.

5. Залучення достатнього забезпечення. Такий метод практично повністю гарантує банку повернення виданої суми і отримання відсотків.

6. Лімітування розмірів виданих кредитів одному позичальникові. Цей спосіб застосовується, коли банк не повністю впевнений у достатній кредитоспроможності клієнта. Зменшений розмір кредиту дозволяє скоротити величину втрат у разі його неповернення.

7. Диверсифікація кредитного портфеля в напрямі будь-якої або комплексу якісних характеристик кредиту в цілях зменшення концентрації ризику, як правило, це розосередження виданих кредитів між різними суб'єктами, галузями економіки та регіонами країни.

8. Сек'юритизація – продаж обслуговування боргу 3-й особі зі знижкою.

9. Прояв оперативності при стягненні заборгованості по кредиту, тобто підтримка банком із позичальником контакту впродовж усього терміну кредитування, уважне спостереження за станом справ у клієнта та оперативне розв'язання проблем при їх виникненні.

Також хотілося б відмітити, що гостра для банківської системи України також проблема захисту від кредитного ризику, який виникає внаслідок неправомірних дій позичальників, які завдають банкам значних збитків. На виявлення таких явищ повинна бути націлена робота впродовж усієї дії кредитної угоди (на етапі оцінки кредитоспроможності та періодичних перевірок позичальника).

Неправомірними діями можуть бути:

1) незаконне отримання кредиту (отримання позики або пільгових умов кредитування шляхом надання банкові заздалегідь невірних відомостей про господарський та фінансовий стан);

2) злочинне ухиляння від погашення кредиторської заборгованості (після набуття законної сили відповідного судового акта);

3) навмисне банкрутство (з метою неповернення боргу);

4) фіктивне банкрутство (з метою введення кредиторів в оману та отримання відстрочок для несплати боргів);

5) неправомірні дії при банкрутстві.

Саме поява час від часу в банківській практиці перелічених вище випадків спричиняє необхідність посилення роботи служб безпеки банків. Має бути припинений такий хід подій, за якого функції служби безпеки банку зводяться до охоронних обов'язків.

Висновки. В результаті дослідження було визначено, що під кредитним ризиком звичайно розуміють ризик невиконання позичальником початкових умов кредитної угоди, тобто неповернення (повністю або частково) основної суми боргу і процентів по ньому в установлені договором строки.

Кредитний ризик - основний ризик не тільки при кредитуванні банком населення та юридичних осіб, а й при міжбанківському кредитуванні. Він полягає в тому, що банк-позичальник може не виконати в обумовлений строк своїх зобов'язань через відсутність коштів. Тому потрібен ретельний моніторинг фінансового стану банків-контрагентів.

Сучасна ситуація управління кредитним ризиком комерційними банками України характеризується застосуванням окремих методів його мінімізації:

1) оцінка кредитоспроможності;

2) лімітування повноважень ухвалення кредитного рішення залежно від розміру кредиту і величини потенційного ризику;

3) дотримання банками обов'язкових економічних нормативів;

- 4) страхування кредитів шляхом формування резервів та страхування відповідальності позичальника або кредитного ризику;
- 5) залучення достатнього забезпечення;
- 6) лімітування розмірів виданих кредитів одному позичальникові;
- 7) диверсифікація кредитного портфеля;
- 8) сек'юритизація;
- 9) прояв оперативності при стягненні заборгованості по кредиту.

Але велика питома вага проблемних кредитів у загальному обсязі доводить недооцінку деяких факторів на практиці, що призвело до формування численних фінансових проблем, які й досі значно впливають на банківську систему України. Тому банкам слід бути не тільки уважнішими при використанні того чи іншого методу управління ризиком, але й удосконалювати їх для поліпшення своєї діяльності.

Література

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 24 липня 2009 року № 1617- VI
2. Закон України «Про Національний банк України» від 17 березня 2009 року № 1131-VI
3. Закон України «Про заставу» від 27.04.2007 № 997-V.
4. Постанова Правління Національного банку України «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368.
5. Положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків», затверджено постановою Правління НБУ 06.07.2000 № 279.
6. Шевченко Р. І. Кредитування і контроль : навч.-метод. посіб. [для самот. вивч. дисц.] - К. : КНЕУ, 2002.
7. Финансовый менеджмент : теория и практика // под ред. Е. С. Стояновой. - М., 2003.
8. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку : навч. посіб. — К. : КНЕУ, 1999.
9. Спицин И. О. Маркетинг в банке. – Тернополь, 1993.
10. Уткин Э.А. Риск-менеджмент – М., 1998.
11. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності : навч.-метод. посіб. [для самот. вивч. дисц.] – К. : КНЕУ, 2003.
12. Банківські операції : підручн. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : КНЕУ, 2002.
13. Ковальов О. П. Світовий досвід управління кредитним ризиком і можливості його використання в Україні // АПЕ. – 2006. - № 3. – с. 11-18.
14. Корнилов Ю. А., Боткин А. Н. Некоторые вопросы управления кредитным риском // Деньги и кредит. – 2007. - № 5. – с.33-37.
15. Вербицкая Г. К определению понятия "риск" // Экономика Украины. – 2004.- №4. – с. 83-87.
16. Волошин І. Прогноз впливу кредитного ризику на ліквідність і процентні надходження банку // Вісник НБУ. – 2008. - № 9. – С.26-29.
17. Організація та функціонування систем ризик-менеджменту в банківських установах // Фінансовий ринок в Україні. – 2008. - № 4. – с. 18-27
18. Білоцька М. Ф. Роль ризику при визначенні розміру резерву // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. - № 10. – с. 8-10.

19. Петров Д., Помазанов М. Можливості Базель II для розбудови ефективної системи оцінки та управління кредитними ризиками // Фінансовий ринок України. – 2009. - №3. – с. 5-7.

Summary. A concept and process of management bank risks is investigated in the article, in particular by a credit risk. The concept of bank risk is analysed, considered essence of credit risk, certain factors, that he is formed. For the construction of effective control system by a credit risk, the typical lacks of the existent systems and methods of management and neutralization of credit risk are selected. Attention is spared to essence of risks which arise up at the міжбанківському crediting.

Keywords: bank, management, risk, credit, solvency, income.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2010